

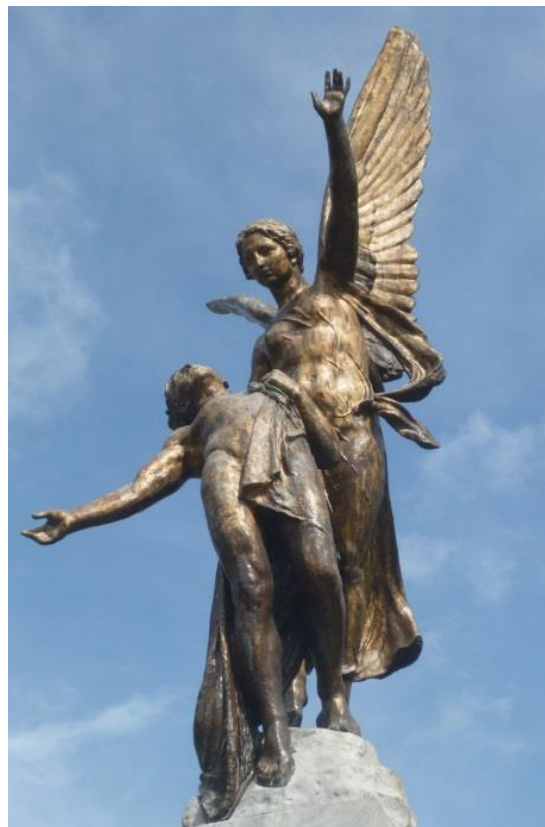
Monument voor de helden – (75)

Praktisch

- Adres: Heldensquare - 1180 Brussel
[plan](#)
- Bereikbaarheid: halte Helden
Trams: 4 – 98 + Bus: 38 - 41 – 43
Halte Marlow: tram 97
- Voor een optimale leesbaarheid niet u de bundels best samen links bovenaan.

Inhoud

- De juiste antwoorden bij de observatiefiches zijn aangeduid in het blauw.
- Je vindt bijkomende vragen in een kadertekst om samen met de leerlingen mondeling te overlopen.
- Na de oefeningen vind je bijkomende informatie om met je leerlingen op bepaalde thema's dieper te kunnen ingaan.
- Het staat je natuurlijk vrij om enkel deze informatie te selecteren die je het meest bruikbaar acht voor jouw leerlingen. Het belangrijkste is om de leerlingen er toe te brengen het monument grondig te observeren.

Thema's die aan bod komen

- Symbolen die wijzen op een link tussen leven en dood: de allegorie, vleugels, de roos, de obelisk,...
- Het 'vaderland'
- Selectieprocedure voor een vermelding op het monument
- Beroepen om het monument te realiseren

In de buurt van...

Monumenten die gemakkelijk met de tram te bereiken zijn:

- Tram 92:
  - *Monument ter ere van de Belgische infanterie* – (7)
  - *Monument van de Britse erkentelijkheid aan de Belgische natie* – (8)
- Tram 97:
  - *Monument voor de doden van Vorst* – (82)

Monument voor de helden

De omgeving van het monument

1. Observeer het monument en zijn omgeving en kruis alles aan wat juist is.

- Het staat langs een weg.
- Het staat in het midden van een groene zone.
- Het is tegen een gebouw geplaatst.
- Je kan rond het monument wandelen.
- Het staat op een vlak terrein.
- Het staat op een heuveltje.
- Het is van ver zichtbaar.
- Het ligt een beetje verstopt.

2. Wie kan er tot vlakbij het monument komen?

- voetgangers
- auto's

3. Ga op de rode stip (op de foto) staan. Het monument is op een helling geplaatst. In welke richting loopt deze helling naar beneden? Omcirkel op de foto de juiste pijl.

4. Zoek hetzelfde standpunt als deze postkaart uit de jaren 1930.

De omgeving van het monument is veranderd.

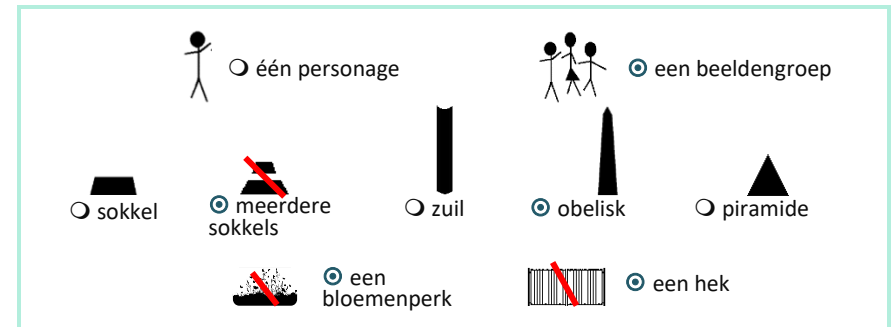
- Omcirkel op de foto het gebouw dat er nu nog steeds is.
- Het gebouw rechts op de postkaart is verdwenen.

- Waarop lijkt het?
  - een klein huis
  - een flatgebouw
- In die tijd was Ukkel eerder ...
  - een stad
  - een dorp

Een monument gebouwd in twee fases

1. Kruis de elementen aan die je op het monument ziet.

2. Waarvoor dient de onderste sokkel?

- om het monument hoger te plaatsen
- om te informeren
- om op te zitten

3. Maar niet alle elementen zijn er altijd geweest. Bekijk de postkaart uit de jaren 1930 opnieuw en doorstreep in de tabel hierboven de elementen die er toen niet waren.

4. Het monument is vergroot in 1948. Maar waarom?

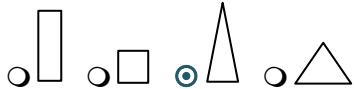

- Zoek onderstaande details en vervolledig de witte vakjes.

- Vervolledig nu onderstaande tijdlijn.

1914 -1918 ...Eerste... Wereldoorlog	1925 Oprichting van het monument	1940-1945 Tweede..... Wereldoorlog	1948 Het monument is vergroot ter ere van de...Tweede... Wereldoorlog
--	---	--	---

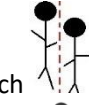

De vorm van het monument

- Het monument lijkt eerder... verticaal horizontaal
- Indien we het in een geometrische vorm zouden moeten steken, in welke vorm zou het dan het beste passen?
- De obelisk is een monument uit het oude Egypte. Wat denk je dat het voor de Egyptenaren toen betekende?
  - een zonnestraal een zonnewijzer
  - de link tussen hemel en aarde de link tussen leven en dood

De personages

- Het zijn... twee mannen twee vrouwen een vrouw en een man
- De vrouw.
  -   ze draagt kleren uit de tijd van de oorlog.
  - ze draagt schoenen.
  - we zien haar lichaam niet.
  -   ze draagt kleren uit de Oudheid.
  - ze is op blote voeten.
  - we zien haar lichaam.
  - Wat heeft zij op haar rug? **vleugels**
  - Wat stelt zij voor? een Ukkelse een speciale vrouw
- De man.
  -   hij draagt kleren uit de tijd van de oorlog.
  -   hij draagt een soldatenuniform.
  - hij is bijna naakt.
  - Wat stelt hij voor? een burger een soldaat een man

4. De figuren zijn...

- recht
  - schuin
  - symmetrisch
  - asymmetrisch
  - compact en zwaar
  - open en licht
- De personages zijn... statisch in beweging

Langs de voorzijde

De man
Zijn gezicht is...
 expressief zonder expressie

Zijn lichaam is gericht naar...
 de grond de hemel

Zijn handpalm is gericht naar...
 beneden boven

Zijn lichaam is...
 stijf slap

In welke toestand is hij?
 hij slaapt hij is dood

De vrouw
Haar gezicht is...
 expressief uitdrukingsloos

Haar vleugels zijn open geplooid naar...
 beneden boven

Haar linkerarm wijst naar...
 beneden boven

Lijken zij te lijden?
 ja nee

Langs de zijkant

De rechterhand van de vrouw...

- duwt het hoofd van de man hard weg.
- ondersteunt zijn hoofd.

Haar kleren...

- vliegen op.
- vallen langs haar lichaam.

Zij staat op de sokkel...

- plat op haar voeten.
- op het tipje van haar voet.

Het lichaam van de man is...

- recht —
- gebogen

Waarom?

- Omdat iemand hem overduwt.
- Omdat hij opgetild wordt.

Hij lijkt...

- dik en zwaar
- slank en licht

▶Waar neemt de vrouw de man mee naartoe?

- Ze legt hem op de grond.
- Ze neemt hem mee naar de hemel.

- In 'vaderland' horen we het woordje 'vader'. Wat zou 'vaderland' dan willen zeggen?

- het land van iemand zijn voorouders
- het land waarin iemand geboren is
- het land dat iemand gekozen heeft
- het land waarin iemand leeft

Alle antwoorden kunnen juist zijn. Voor meer uitleg, zie p. 8.

2. Wat stellen de twee personages voor?

De man ♂

- Waarom is hij naakt?

- Omdat hij zijn kleren verloren is toen hij stierf.
- Omdat hij niet één bepaalde man, maar alle mannen symboliseert.

De vrouw ♀

- Waarom draagt zij kleren uit de Oudheid?

- Dat was mode tijdens de oorlog.
- Omdat zij niet één bepaalde vrouw voorstelt, maar een idee.

- Wat stellen haar vleugels voor?

- vrijheid
- een mogelijkheid om naar de hemel te gaan
- een link tussen hemel en aarde

- Wie heeft er vleugels?

Geef een voorbeeld : engelen, vogels, vliegtuigen, vleermuizen,...

- Welk idee stelt de vrouw voor?

- het vaderland
- de gemeente
- de overwinning
- de vrijheid
- een engel
- de oorlog

3. De helden

- Noteer de naam van een Ukkelaar die stierf tijdens Eerste Wereldoorlog en van een andere die stierf tijdens de Tweede Wereldoorlog.

14-18:.....

40-45:.....

De helden van het plein

1. Voor en door wie is dit monument opgericht?

- Vervolledig het opschrift.

- Wie zijn deze kinderen?

- Ukkelaars, jonger dan 15 jaar, die stierven tijdens WO I
- alle Ukkelaars die stierven tijdens WO I

Standpunten

Hieronder zie je het monument vanuit 3 verschillende **standpunten**.

De leraar duidt aan welk standpunt jij moet vinden: ①, ② of ③.

1. Wanneer de leraar het teken geeft ga je aan de juiste kant van het monument staan.

2. Doe nu de opdracht die overeenkomt met jouw nummer.

Elke leerling (of groepje van leerlingen) voert de actie uit en beantwoordt de vraag mondeling.

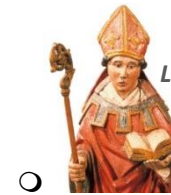
- ① Zet je voeten zoals de vrouw op het monument. Is dit een comfortabele en stabiele houding?
- ② Neem dezelfde houding aan als de vrouw zodat je de man ondersteunt. Valt hij dan of niet? Is de vrouw bedreigend of eerder moederlijk?
- ③ Houd je armen in dezelfde positie als de armen en de vleugels van de vrouw (met meerdere leerlingen). Zijn jullie armen dan open of gesloten?

Deze oefening kan ook helemaal in het begin gedaan worden, als eerste observatie van het monument.

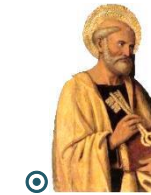
Symbolen

1. Zoek dit detail.

- Wie is deze heilige?

*Sint
Lambrecht
met zijn
staf.*

*Sint
Pieter
met zijn
sleutels.*

*Sint Michiel
met zijn
vleugels,
zwaard en
de duivel
aan zijn
voeten.*

- Waarom staat deze heilige er bij?

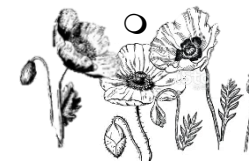
- Hij is de patroonheilig van Sint-Lambrechts-Woluwe.
- Hij is de patroonheilige van Ukkel.
- Hij is de patroonheilige van Brussel.

2. Zoek dit detail.

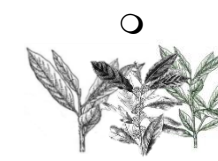
Teken de bloem die ontbreekt.

- Welke bloemen worden hier voorgesteld?

papavers
symbool voor de
eeuwige slaap en de
dood.

laurierbladeren
symbool voor de
overwinning

rozen
symbool voor de pure
liefde en de opoffering.

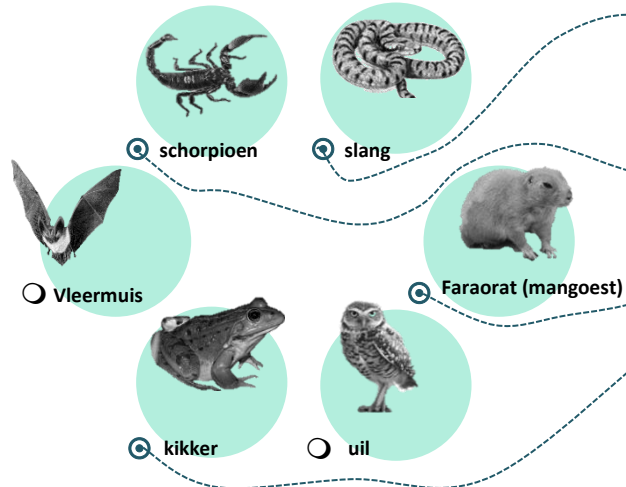

De dieren

1. Op welk gedeelte van het monument vind je de dieren?

- op het gedeelte van na de Eerste Wereldoorlog
- op het gedeelte van na de Tweede Wereldoorlog

2. Kruis de vier dieren aan die je vindt op het monument.

3. Twee van de vijf dieren vinden we terug in een fabel van Jean de La Fontaine.

In dit verhaaltje heeft het eerste dier scherpe scharen, een giftige angel en kan het niet zwemmen. Hij vraagt aan het tweede dier om hem op zijn rug naar de overkant van de rivier te brengen. Dit tweede dier kan goed zwemmen, maar het heeft wel bang van het eerste dier dat hem kan doden met zijn giftige angel. Het tweede dier gaat toch akkoord, omdat het eerste dier belooft om niet te steken. Anders zouden ze alle twee verdrinken. Het tweede dier neemt het eerste op zijn rug en ze beginnen aan de overtocht. Onderweg steekt het eerste dier het tweede toch. Stervend vraagt het tweede dier: 'Waarom heb je me gestoken? Nu sterven we alle twee.' Het eerste antwoordt: 'Het was sterker dan mezelf. Het is mijn natuur...'

Welk dier is het eerste?
... de schorpioen.....

Welk dier is het tweede?
... de kikker.....

Deze fabel geeft kritiek op het gedrag van de mensen. Volgens de auteur kunnen de mensen het niet laten om elkaar ...

- uit te schelden
- te doden

En dit leidt tot ...

- oorlog
- vrede

4. Verbind de 4 dieren die je hebt aangekruist, met hun eigen tekstballonnetje.

Eerst was ik een klein dikkopje. Toen ik groeide, veranderde ik helemaal.

Ik kruip uit mijn oude huid en krijg dan een nieuwe. Mijn gif is vaak dodelijk en ik stel dikwijls het kwade voor.

Om te groeien, moet ik regelmatig van pantser veranderen, want dat groeit niet mee.

Met mijn tanden en klauwen kan ik een slang doden. Dan stel ik het goede voor.

5. Welke ideeën verbinden deze 4 dieren? Omcirkel de woorden.

het goede - de wedergeboorte - de verandering - het leven - de dood -
de vernieuwing - het kwade

De beroepen van het monument

De handtekening van **Léandre Grandmoulin** zie je zowel op het deel van het monument uit 1925 als op dat uit 1948. Zoek op het deel uit 1925.

- Onder zijn naam lees je de afkorting zijn twee beroepen. Vervolledig.

• Arch... en • Sculp...

- "Sculp" is de afkorting van "sculpteur" (= beeldhouwer). Welk beroep wordt er dan met de afkorting "arch" bedoeld?

Arch...itect...

- Zoek de handtekening van **J. Verbeyst** en noteer zijn beroep hieronder:

• ....fondeur..... (bronsgieter)

Verbind de drie beroepen met de juiste foto.

Omgeving en plaatsing van het monument

Het *Monument voor de helden* van Ukkel is op een heuvel geplaatst en bereik je via een stenen trap. De plaatsing en de verticaliteit onderstrepen het belang van het monument (je kan het van ver zien). Je kan er gemakkelijk omheen. Vandaag is het ook een ontmoetingsplaats voor mensen en jongeren die er de tram nemen. Zij kunnen uitrusten op de banken die in het monument geïntegreerd zijn. Zo kan je het monument ook zeer nabij, rustig en gedetailleerd observeren.

De helling van het terrein glooit naar de De Frélaan. Het heuveltje is aangelegd op de plaats waar vroeger een aantal vijvers lagen naast de Ukkelbeek. Dit stroompje, een aftakking van de Zenne dat vandaag niet meer bestaat, liep waar vandaag de De Frélaan ligt. Oorspronkelijk heette het plein 'George Brugmann', een Brusselse mecenas en bankier die een groot domein in Ukkel bezat. De Heldensquare krijgt zijn huidige naam in 1937. Het verwijst naar het monument. In die tijd was Ukkel nog een heel landelijke gemeente met veel kleine huisjes en boerderijen.

Een monument voor de twee oorlogen

Het monument voor de Oorlogshelden van de Eerste Wereldoorlog werd ingehuldigd op 28 juni 1925.

Hiervoor wordt een grootse ceremonie georganiseerd met vlaggen, tribunes, een massa volk en de leerlingen van alle scholen van de gemeente. De oorlog zit immers nog fris in ieders geheugen. Een zangeres van de Muntchouwborg, Laure Berger, zet vurig de Brabançonne in. Op dat ogenblik bestaat het monument uit de personages op een afgepunte obelisk en de stenen banken aan de voet van het heuveltje. Het monument is vergroot en een tweede keer ingehuldigd op 3 juni 1948, ter ere van de Tweede Wereldoorlog. Op het heuveltje legde men bloemperken aan en rondom werd op een stenen sokkel een muurtje met hekwerk toegevoegd. Op de

sokkel werden dierenbeelden geplaatst. De sokkel kan als bank gebruikt worden. De inscripties verwijzen naar de overledenen van de gemeente tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De vorm van het monument

Het is een verticaal monument met een brede basis, zodat het eigenlijk in een geometrische kegelvorm past. De verticale sokkel heeft de vorm van een obelisk. In het oude Egypte stelt de obelisk een zonnestraal voor. Hij symboliseert de band tussen hemel en aarde, leven en dood. Het materiaal (steen) verwijst ook naar het oude Egypte. Steen gaat veel langer mee dan het aardse leven. Het is dus een symbool van eeuwigheid. Op het monument is het idee dat de herinnering van de doden van de oorlog voor eeuwig blijft duren. Zo vormt het monument een link tussen de oorlogshelden van toen en wij vandaag.

De personages

De mannelijke figuur is dood of ligt op sterven: zijn lichaam hangt slap, zijn handpalmen zijn naar de hemel gedraaid. Zijn gezicht vertoont geen emotie en zijn hoofd wordt door de vrouwelijke figuur ondersteund. Hij lijkt niet te lijden en vertoont ook geen emoties. Door zijn naaktheid beeldt hij een universele, tijdloze gedachte uit: het gaat niet om één specifiek individu, maar om alle mensen die hun leven lieten tijdens de oorlog.

Het vrouwelijke personage is gekleed zoals in de Oudheid en ze heeft vleugels. Dat geeft ook haar een tijdloze dimensie. Zij beeldt een allegorie uit, dus een gedachte of een abstract idee. De vleugels maken van haar een uitzonderlijk wezen.

Bij herdenkingsmonumenten wordt er vaak gebruik gemaakt van allegorieën of uitgebeelde ideeën/gedachten. Zo kan er een tastbare vorm gegeven worden aan thema's zoals herinnering, vaderland, overwinning, vrede, oorlog,... In dit geval suggereren de vleugels dat het eerder om een engel gaat, de link tussen hemel en aarde. De vrouw lijkt de overleden man te willen meenemen naar de hemel. Ze heft hem op en op een moederlijke en beschermende manier ondersteunt zij zijn hoofd. Maar het vrouwelijke personage zou ook de gemeente kunnen symboliseren. Ukkel was immers de opdrachtgever voor het monument. Of zoals op veel andere herdenkingsmonumenten kan deze vrouw ook de vrijheid voorstellen of het vaderland voor wie de mensen zijn gestorven.

Haar gezicht verraadt niets, maar heel haar lichaam drukt het idee uit om weg te vliegen. Haar vleugels zijn open geplooid, haar linkerarm is naar de hemel opgeheven. Haar kleren waaien op, enkel één voet raakt de aarde nog. Het beeldhouwwerk is licht en in beweging. De beeldhouwer bereikte dit effect door een schuine, dynamische lijnvoering, de asymmetrie van de personages en de elegantie van sommige lichaamsdelen die zich openen in de ruimte. Niet de gezichten, maar de lichamen brengen ideeën en gevoelens tot uitdrukking, en dit met een sobere toets. Met de oefening waarbij de leerlingen de verschillende standpunten innemen ten opzichte van het monument kunt u hen dit concreet uitleggen en tonen.

Vaderland

Als we het woord 'vaderland' etymologisch bekijken betekent dit 'het land van vader', het land dus van onze voorouders. Ruimer gezien verwijst 'vaderland' naar het land waar we geboren zijn (ongeacht onze voorouders), of het land waarvan je je deel voelt uitmaken, waar je een leven en een verleden hebt opgebouwd. Hier is het idee van 'vaderland' dan eerder emotioneel of familiaal.

In het kader van de herdenking van een oorlog kan 'vaderland' gebruikt worden om een politiek idee naar voren te schuiven, een gemeenschappelijke identiteit te benadrukken of vanuit een zekere rancune: *ons* vaderland wordt dan geplaatst tegenover dat van de vijand. Het is misschien interessant om met uw leerlingen het idee 'vaderland' te bespreken, in enge en ruime betekenis: voel jij je verbonden met het land waarin je leeft? Het land waarin je geboren bent? Het land waarin je vader/moeder/grootouders geboren zijn? En om welke redenen?

Maar ook op het niveau van burgerschap: voel jij je verbonden met de stad/gemeente waarin je leeft? Met je buurt/wijk? Met je school/klas? En om welke redenen?

De helden van het plein

Uw leerlingen hebben tijdens de observatie van het monument de naam van twee Ukkelaars genoteerd: de ene sneuvelde tijdens de Eerste Wereldoorlog, de andere tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het idee achter deze oefening is om het abstracte los te laten en het verhaal van het monument dichterbij de leefwereld van de leerlingen te brengen. De gesneuvelden zijn échte mensen. Het hadden hun broers of (groot)vaders kunnen zijn!

Het Koninklijk Legermuseum biedt trouwens de mogelijkheid om persoonlijke dossiers te raadplegen van overleden soldaten ([Koninklijk Legermuseum](#)). In 1914 werden 1200 Ukkelaars onder de wapens geroepen. Uw leerlingen kunnen daar eventueel op zoek gaan naar dossiers van gewone Ukkelaars, zodat de mensen van toen voor hen tastbaarder worden.

In de archieven van de gemeente bewaart men de dossiers van de mensen die vermeldt zijn op het monument. Deze selectie was in die tijd een werk van lange adem. Op het monument staan de namen van 136 burgers en militairen die stierven aan het front of door de Duitsers geëxecuteerd werden. Om deze mensen te vinden, publiceerde de gemeente eerst een advertentie waarin ze haar inwoners oproep om de namen door te geven van mensen waarvan ze wisten dat ze tijdens het conflict overleden waren.

Dit konden gesneuvelde militairen zijn, maar ook oorlogsinvaliden die later stierven of door de Duitsers ter dood veroordeelde Ukkelaars.

Nadat de gemeente de informatie van haar inwoners verkregen had, werd geval per geval onderzocht. Sommige namen haalden de selectie niet, omdat de persoon in kwestie niet (meer) gedomicilieerd was in Ukkel op het moment van zijn overlijden of omdat het verband tussen de oorlog en het overlijden niet bewezen was. In bijlage vindt u een brief waarin een moeder het overlijden van haar zoon aangeeft (p. 10).

De symbolen

Het bas-reliëf op de voorzijde van de obelisk stelt Sint-Pieter voor. Je herkent hem aan de sleutels van de hemelpoort. Sint-Pieter is de patroonheilige van Ukkel. Niet ver van de Heldensquare, aan de Dekenijstraat, vindt u de Sint-Pieterskerk. Zij is gebouwd op de plaats van de vroegere Sint-Pieterskerk, een klein kerkje uit de 13de eeuw in het historische centrum van dit gehucht van Ukkel.

De roos wordt, soms in overvloed, afgebeeld op herdenkingsmonumenten, maar ook op grafzerken uit het interbellum. Zij symboliseert de pure en zuivere liefde, maar ook de opoffering, net zoals de

gesneuvelde soldaten zich voor hun vaderland hadden opgeofferd. Tegelijk was de roos tijdens het interbellum erg in de mode als decoratie voor glasramen, reliëfs,...

De dieren

Vier dieren prijken op de ronde sokkel die in 1948 onder aan het monument is toegevoegd. Omdat de maker van het monument, Léandre Grandmoulin, ons geen enkele uitleg heeft nagelaten, zijn er meerdere interpretaties mogelijk.

De schorpioen en de kikker zouden kunnen verwijzen naar de fabel van Jean de la Fontaine. Het zou dan de pessimistische mensvisie van Grandmoulin naar voor schuiven, namelijk: de mens kan het niet laten om oorlog te voeren.

Er is echter een tweede interpretatie mogelijk. De kikker, de schorpioen alsook de slang symboliseren in verschillende culturen het idee van renaissance of wedergeboorte. In de loop van hun leven veranderen ze immers van gedaante (de kikker) of vernieuwen ze hun huid (de slang) of pantser (de schorpioen). Toegepast op het monument betekent dit idee van wedergeboorte dat de mensen die voor het vaderland gestorven zijn in ons geheugen herleven en voor altijd worden herdacht.

Over de identificatie van het vierde dier bestaat twijfel. Het zou kunnen gaan om een faraorat (mangoest), want in de oosterse traditie wordt hij met de slang geassocieerd. De faraorat symboliseert in die context de overwinning van het goede op het kwade (de slang). De faraorat is immers een uitstekende slangendoder. Hij is zelfs immuun voor het gif van de slang.

Een andere interpretatie kan worden gezocht in het feit dat zowel de slang als de faraorat nachtdieren zijn die zich tegelijk onder de grond verschuilen. Op die manier symboliseren ze de dood.

Tot slot delen deze vier dieren de gewoonte om ofwel 's nachts actief te zijn ofwel om zich onder iets of de grond te verstoppen. Dit verbindt hen symbolisch met het idee van de dood.

De beroepen van het monument

De obelisk draagt op de voorzijde de handtekening van Léandre Grandmoulin (1873-1957), maar dezelfde naam is ook terug te vinden op de stenen sokkel uit 1948. Grandmoulin realiseerde zowel het monument als de uitbreiding ervan. Hij wordt genoemd als architect en beeldhouwer (zijn hoofdberoep). Grandmoulin werkte als inwoner van Ukkel met veel toewijding aan het monument. Bovendien woonde hij vlakbij het plein, Crabbegatweg 43.

Op de achterzijde van de obelisk vinden we ook de handtekening van bronsgieter J. Verbeyst terug. Hij maakte de bronzen beeldengroep.

Bibliografie

- BEL-MEMORIAL, *Site ter nagedachtenis van degenen die hun leven voor hun land gegeven hebben*: <http://www.bel-memorial.org/>
- Cabut (Y), Demeter (S), Leuxe (F), *Atlas van de archeologische ondergrond van het Gewest Brussel: Ukkel*, deel 3, Ministerie van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel, 1993.
- *Dossiers consacrés au monument aux morts de la Grande Guerre et à son extension*, Gemeentelijke Administratie van Ukkel, Archief van de Dienst Cultuur, Wolvendaellaaan.
- *Les monuments aux morts*, internetsite van de Universiteit van Rijsel: <http://monumentsmorts.univ-lille3.fr/monument/16272/uccle-place/>

Colofon

Redactie en iconografische opzoekingen

Stéfane Antoine, Catherine Balau, Nathalie Curinckx, Céline Debatty, Charlotte-Amalie Gillissen, Isabelle Ledoux, Annabelle Nuyttens, Hans Vandecandelaere: *Erfgoedklassen en Burgerschap, vzw Paleis van Keizer Karel*.

Coördinatie

Elisabeth Gybels: *Erfgoedklassen en Burgerschap, vzw Paleis van Keizer Karel*.

© Verantwoordelijke uitgever

Stéphane Demeter, vzw *Paleis van Keizer Karel*

Met dank aan Erfgoedklassen en Burgerschap dankt Robin Van Damme, stagiair tijdens de ontwerpfase van de fiches, voor zijn diepgaande kennis over het onderwerp.

Datum: september 2015

Bijlage

Brief van mevrouw Carlo, echtgenote van mr. Rothschild, aan de administratie van de gemeente Ukkel op 26/02/1925 (Archieven van de gemeente Ukkel, dienst Cultuur).

Sarah Carlo Ep^{se} Rothschild
à Ransart Ukkel
Messieurs les Echevins
de la Commune d'Uccle.
J'ai l'honneur de vous signaler
que mon fils, Paul Rothschild
volontaire au 1er Régiment
de Grenadiers, est mort en
héros, à l'Yser, le 4 novembre
1914. Au moment de
s'engager dans l'armée
Belge pour la défense de

J'ai l'honneur de vous signaler que mon fils, Paul Rothschild, volontaire au 1er régiment de Grenadiers, est mort en héros à l'Yser, le 4 novembre 1914. Au moment de s'engager dans l'armée belge pour la défense de l'honneur et des droits de son pays, mon fils était domicilié avec moi, à Uccle, place Communale 24. Ces renseignements sont fournis [...] son inscription sur le socle du monument que la Commune va établir square Brugmann. Veuillez agréer Messieurs, mes [...] civilités.

Sarah Carlo Rothschild
Ransart 26 février 1925

L'honneur et ses droits
de son Pays - mon
fils était domicilié
avec moi, à Uccle,
Place Communale
24.
Ces renseignements
sont fournis pour
son inscription sur
le socle du monument
que la Commune
va établir square
Brugmann.

Ik heb de eer om u in kennis te brengen dat mijn zoon, Paul Rothschild, vrijwilliger in het 1ste regiment van de Grenadiers, als held gestorven is aan de IJzer, op 4 november 1914. Voordat hij in het Belgische leger dienst nam om de eer en de rechten van zijn land te verdedigen, was mijn zoon gedomicilieerd bij mij in Ukkel, Gemeenteplein 24. De inlichting zijn verschaft [...] zijn inschrijving op de sokkel van het monument dat zal opgetrokken worden op het Brugmannplein. Wilt u instemmen, Heren, mijn [...] hoogachting.

Sarah Carlo Rothschild
Ransart 26 februari 1925

Veuillez agréer Messieurs
mes [...] civilités.
Sarah Carlo Rothschild
Ransart 26 février 1925.

Oefening in de klas: Monument voor de helden de beroepen van het monument

In 1948, naar aanleiding van de uitbreiding van het monument om ook de Tweede Wereldoorlog te herdenken, schrijft de beeldhouwer, Léandre Grandmoulin, een brief aan de administratie van de gemeente Ukkel om zijn facturen te verantwoorden. In deze brief somt hij alle beroepen op die hebben deelgenomen aan het realiseren van het monument (zie de foto van de brief, p.14).

7 april 1948

... De uitvoering van een monument als dit vraagt bijna uitsluitend **handwerk**.

Ondergrondse en bovengrondse arbeiders in de steengroeve

Steenkappers en stenenbikkers op de werf

Plaatsers

Beeldhouwers voor de decoratieve elementen

Beeldhouwers voor de letters (epigrafie)

Vrachtvervoerders

Plaastergieter voor decoratieve elementen

Ikzelf, de samensteller, uitvinder en organisator van de uitvoering van het monument, die in klei de decoratieve elementen modeleerde op dezelfde grootte als nodig voor de uitvoering, samensteller van de acht panelen met inscripties waarvoor een speciaal alfabet werd ontwikkeld.

Een tekenaar die dit alles heeft opgesteld op ware grootte op papier, het heeft uitgesneden en de koperen modellen heeft aangepast die moesten dienen om de beeldhouwers voor de letters te helpen...

Léandre Grandmoulin

Verloop van de oefening

1. Deel de klas op in vier groepen. Elke groep krijgt een kopie van de brief van Grandmoulin (pagina p. 14-15) ; iedereen leest de brief.
2. Wat betekent 'handwerk'? Zoek het woord – indien nodig – op in het woordenboek.
3. Hoeveel beroepen vermeldt Léandre Grandmoulin in zijn brief? **12**
Opgepast: wij telden de beroepen en niet de personen. Eenzelfde persoon kan meerdere beroepen uitoefenen, vb. Grandmoulin zelf combineert twee beroepen, nl. Beeldhouwer en architect. Doel van deze vraag is vooral de aandacht vestigen op de hoeveelheid beroepen die nodig waren om een dusdanig monument te kunnen realiseren.

Beroepen

- Knip de kaartjes op p.16 uit (namen van de beroepen), alsook die op p.17 met de foto's en beschrijvingen van de beroepen.
- Elk groepje leerlingen krijgt drie kaartjes 'beroepen' en drie kaartjes 'foto's/beschrijving'. Ze moeten het juiste beroep met de juiste foto/beschrijving samenbrengen. De leerlingen kleven dan de foto/beschrijving op de gearceerde band van het kaartje 'beroep'.

STEENKAPPER

Kapt de stenen op de werf, zodat ze hun definitieve vorm krijgen.

 <p>Ontwerpt en geeft vorm aan het monument met schetsen en plannen. Ontwerpt de panelen met opschriften en een nieuw lettertype.</p> <p>ARCHITECT</p>	 <p>Hakt ondergrondse stenen uit de rotsen in de steengroeve.</p> <p>ONDERGRONDSE ARBEIDER</p>	 <p>Ontwerpt en tekent decoratieve elementen. Werkt ze even uit in klei op ware grootte.</p> <p>BEELDHOUWER</p>	 <p>Geeft de steenblokken een steengroeve een regelmatigere vorm.</p> <p>BOVENGRONDSE ARBEIDER</p>
 <p>Hij tekent de letters op ware grootte en de sjablonen die de beeldhouwers voor de letters gebruiken.</p> <p>TEKENAAR</p>	 <p>Kapt de stenen op de werf, zodat ze hun afgeronde vorm krijgen.</p> <p>STEENKAPPER</p>	 <p>Vervoert de steenblokken van de steengroeve naar de werf.</p> <p>TRANSPORTEUR</p>	 <p>Hij kapt de stenen op molures van de stenen af op de werf.</p> <p>STEENBIKKER</p>
 <p>Hij plaatst steen voor steen, zodat het monument naar de definitieve vorm krijgt op haar voorsien plaats.</p> <p>PLAATSER</p>	 <p>Beeldhouwer decoratieve elementen uit stenen op de werf.</p> <p>BEELDHOUWER VAN DECORATIEVE ELEMENTEN</p>	 <p>Hij maakt de muur en het model in plaaster zodat de beeldhouwers kan helpen de elementen te maken.</p> <p>PLAASTERGIETER VOOR DECORATIEVE ELEMENTEN</p>	 <p>Hij beits op de werf de inscripties op de stenen van het monument.</p> <p>BEELDHOUWER VAN LETTERS</p>

Plaats (waar het werk gebeurt)

- Teken onderstaande tabel op het bord.

Atelier	steengroeve	onderweg	werf

- Je kan je leerlingen wijzen op het verschil tussen de steengroeve, waar men de stenen haalt, en de werf, waar men de stenen verder bewerkt tot ze klaar zijn.
- Waar vinden welke activiteiten plaats?

Na overleg plaatst elke groep in de tabel op het bord hun drie kaartjes 'beroep/beschrijving' in hun juiste kolom.

De leerlingen leggen op dat ogenblik aan de rest van de klas uit welk beroep zij hadden en wat de vakman doet. De leerkracht vervolledigt de informatie (zie uitleg hieronder).

Atelier	steengroeve	onderweg	werf
1. architect 2. beeldhouwer 3. plaastergieter voor decoratieve elementen 4. tekenaar	5. ondergrondse arbeider 6. bovengrondse arbeider	7. vrachtovervoerder	8. steenkapper 9. steenbikker 10. beeldhouwer van decoratieve elementen 11. beeldhouwer van letters 12. plaatser

4. Tijdslijn

- Waarschijnlijk zijn in elke kolom de etappes van het werk niet juist gerangschikt. Als dit het geval is herschikken de leerlingen de beroepen zodat er een logisch werkverloop is, een tijdslijn van het werk dat moet gedaan worden voor men een monument heeft.
- Hoe volgen de verschillende etappes elkaar logisch op?

In het atelier bedenkt architect en beeldhouwer Grandmoulin zijn monument. Hij creëert en tekent een algemeen plan uit. Hij ontwerpt een speciaal lettertype en de compositie van de verschillende opschriften. Hij tekent ook de decoratieve elementen en werkt ze uit in klei op ware grootte. Hiervan maakte de plaastergieter plaasteren afgietsels. De tekenaar past de letters aan tot op ware grootte en maakt hiervan sjablonen in koper die de beeldhouwers van de letters later zullen gebruiken.

In de steengroeve halen de steenhouwers grote, onregelmatige blokken uit de rotsen. Sommige steengroeven zijn uitgegraven onder de grond, andere bevinden zich in open lucht. De arbeiders op de steengroeve geven aan die blokken een meer regelmatige vorm. Dit maakt het transport en het later behandelen van de steen gemakkelijker.

De vrachtvervoerders brengen de stenen naar de werf.

Dan moet er nog van alles gedaan worden op de werf, die zich bevindt op de plaats waar het monument zal komen. De steenkappers geven de stenen hun definitieve vorm. De stenenbikkers behandelen de hoeken en molures van de steenblokken. De beeldhouwers geven vorm aan de decoratieve elementen, op basis van de plaasteren afgietsels. De beelhouwers van de letters beitelen deze in de steen. Daarvoor tekenen ze ze eerst uit op de steen met behulp van de koperen sjablonen. Tot slot zetten de plaatsers de steen per steen, zodat het monument haar definitieve vorm krijgt.

- Even terug naar de oefening bij het monument...

De leerlingen hebben de handtekening van Grandmoulin op twee plaatsen op het monument ontdekt. Zo weten we dat Grandmoulin de auteur is van het oorspronkelijke monument, maar ook van de uitbreiding in 1948. Bovendien is er een tweede handtekening, nl. van J. Verbeyst, een bronsgieter. De verschillende etappes in deze oefening behandelen niets van de bronzen beeldengroep. Hiervoor moet men zich inbeelden dat Grandmoulin tekeningen, misschien zelfs kleimodellen (aan de bronsgieter heeft afgeleverd om deze te kunnen realiseren.

Brons is een legering van koper en tin. Om brons een specifieke vorm te geven wordt het gesmolten en in een vorm gegoten. Dit is een complex werk dat specifieke specialisaties vraagt. Vergelijk het met het gieten van chocolodemannetjes, want bronzen beelden zijn doorgaans hol vanbinnen.

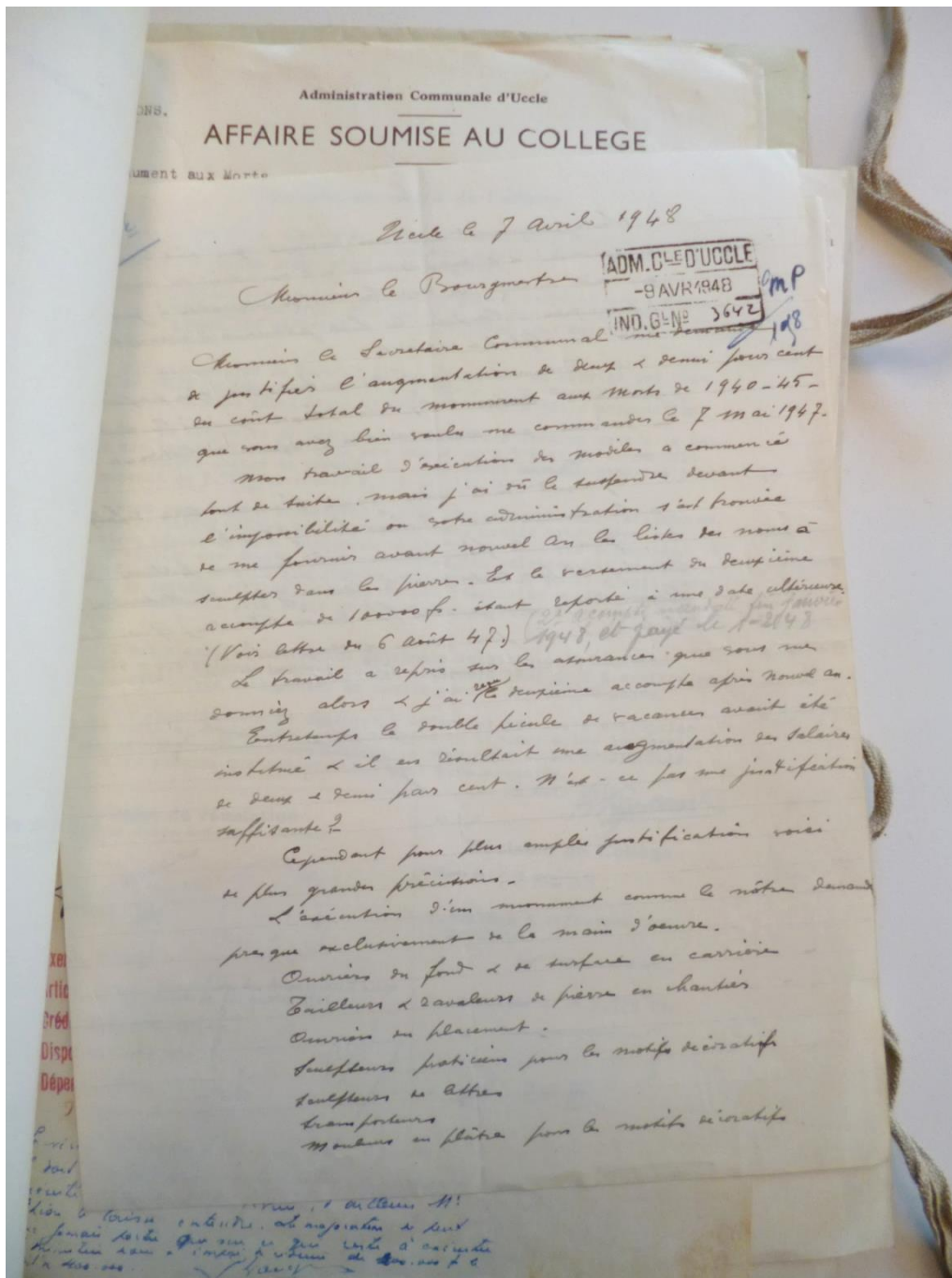
(Voor meer informatie hierover, zie ons Pedagogisch Dossier nr. 2 '14-18. Beelden vertellen', op onze website)

Idee: u zou een monument kunnen maken met de hele klas op kleine schaal (klei, papier, karton, hout,...) over een onderwerp dat de hele klas aanbelangt.

Materiaal

Brief van 7 april 1948 aan de administratie van de gemeente Ukkel (Archieven van de gemeente Ukkel, Dienst Cultuur).

Administration Communale d'Uccle
AFFAIRE SOUMISE AU COLLEGE

Uccle le 7 avril 1948

Monsieur le Bourgmestre

ADM. C. LE D'UCCLE
- 9 AVR 1948
IND. G. N° 3642
MP
198

Monsieur le Secrétaire Communal
je justifie l'augmentation de deux et demi pour cent
du coût total du monument aux Morts de 1940-45 -
que vous avez bien voulu me commander le 7 mai 1947.

Mon travail d'orientation des mobiles a commencé
tout de suite, mais j'ai vu le suspens devant
l'impossibilité ou cette administration s'est trouvée
de me fournir avant nouvel an les listes de noms à
insérer dans la pierre. Et le versement du deuxième
acompte de 100000 fr. étant reporté à une date ultérieure.
(Voir lettre du 6 août 47) 1948, et payé de 1-2-43

Le travail a repris sur les assurances que vous me
soumiez alors et j'ai le deuxième acompte après nouvel an.

Entretemps la double peine de vacances avait été
instaurée et il est souhaité une augmentation de salaires
de deux et demi par cent. N'est-ce pas une justification
suffisante?

Cependant pour plus ample justification voici
de plus grandes précisions.

L'acquisition d'un monument comme le nôtre demandant
presque exclusivement de la main d'œuvre.

- Ouvriers du fond et se surprenant en carrière
- Taillleurs et cavaleurs de pierre en chantiers
- Ouvriers en placement.
- Sculpteurs praticiens pour la motifs décoratifs
- Sculpteurs et autres
- Transporteurs
- Membres en plâtre pour la motifs décoratifs

... et autres !!
... et autres !!
... et autres !!

7 april 1948

... De uitvoering van een monument als dit vraagt bijna uitsluitend **handwerk**.

Ondergrondse en bovengrondse arbeiders in de steengroeve

Steenkappers en stenenbikkers op de werf

Plaatsers

Beeldhouwers voor de decoratieve elementen

Beeldhouwers voor de letters (epigrafie)

Vrachtvervoerders

Plaastergieter voor decoratieve elementen

Ikzelf, de samensteller, uitvinder en organisator van de uitvoering van het monument, die in klei de decoratieve elementen modeleerde op dezelfde grootte als nodig voor de uitvoering, samensteller van de acht panelen met inscripties waarvoor een speciaal alfabet werd ontwikkeld.

Een tekenaar die dit alles heeft opgesteld op ware grootte op papier, het heeft uitgesneden en de koperen modellen heeft aangepast die moesten dienen om de beeldhouwers voor de letters te helpen...

Léandre Grandmoulin

PLAASTERGIETER VAN
DECORATIEVE ELEMENTEN

KLEEFSTROOK

PLAATSER

KLEEFSTROOK

ARCHITECT

KLEEFSTROOK

BEELDHOUWER VAN
DECORATIEVE ELEMENTEN

KLEEFSTROOK

BEELDHOUWER

KLEEFSTROOK

BEELDHOUWER VAN LETTERS

KLEEFSTROOK

VRACHTVERVOERDER

KLEEFSTROOK

STEENBIKKER

KLEEFSTROOK

STEENHOUWER

KLEEFSTROOK

STEENKAPPER

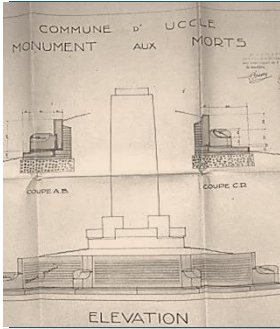
KLEEFSTROOK

ARBEIDER OP DE STEENGROEVE

KLEEFSTROOK

TEKENAAR

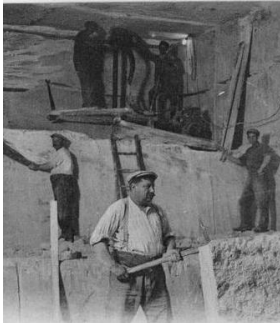
KLEEFSTROOK

- **Ontwerpt en geeft vorm aan het monument met schetsen en plannen**
- **Ontwerpt de panelen met opschriften en een nieuw lettertype**

- **Ontwerpt en tekent decoratieve elementen**
- **Werkt motieven uit in klei op ware grootte**

- **Hakt ondergronds steenblokken uit de rotsen in de steengroeve.**

- **Geeft de ruwe blokken steen in de steengroeve een meer regelmatige vorm**

- **Hij tekent de letters op ware grootte en de sjablonen die de beeldhouwers voor de letters helpen.**

- **Kapt de stenen op de werf, zodat ze hun definitieve vorm krijgen**

- **Vervoert de steenblokken van de steengroeve naar de werf**

- **Hij kapt de stenen af, nl. hij werkt de hoeken, boorden en molures van de stenen af op de werf**

- **Hij plaatst steen voor steen, zodat het monument haar definitieve vorm krijgt op haar uitverkoren plaats**

- **Beeldhouwt decoratieve elementen uit de stenen op de werf**

- **Hij maakt de mal en het model in plaaster zodat het de beeldhouwers kan helpen op de werf**

- **Hij beitelt op de werf de inscripties in de stenen van het monument**